

Monika Sulik*

Znaczący inni w życiu geniusza – „Efekt motyla”?

**Artykuł recenzyjny książki Macieja Bernasiewicza
pt. *Wychować geniusza. Rodzice w biografach
wybitnych twórców kultury i nauki polskiej***

Significant Others in the Life of a Genius – “The Butterfly Effect”?

**A review of Maciej Bernasiewicz’s book, „Raising
a Genius: Parents in the Biographies of Outstanding
Creators of Polish Culture and Science”**

Abstract: Maciej Bernasiewicz’s work primarily acknowledges the role and place of „significant others” in shaping identity, but also in the „inheritance” of passions, hopes, feelings, and resentments of individuals recognized as outstanding. The author demonstrates the role and significance of the family environment, which he considers exceptionally important, perhaps even a priority, in determining the development of talent and genius. This book is about people who, as the author describes, were able to multiply the talent entrusted to them many times over, but it also explores the individuals without whom these talents would not have been so significant. The author undertook a research effort to study the biographies of twenty exceptionally talented Polish individuals whose achievements were recognized as outstanding, and identifies the biographical determinants of their development, with particular emphasis on the role of parents and significant others. In this publication,

* Monika Sulik (ORCID: 0000-0003-0000-5744) – dr, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski w Katowicach; kontakt: monika.sulik@us.edu.pl.

- 1 Olga Tokarczuk – *Przemowa noblowska*, The Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2018/tokarczuk/104870-lecture-polish/>, dostęp: 08.05.2026.
- 2 Tamże.
- 3 M. Bernasiewicz, *Wychować geniusza. Rodzice w biografach wybitnych twórców kultury i nauki polskiej*, Katowice 2024, ss. 343.
- 4 Maciej Bernasiewicz – pedagog, socjolog, profesor nauk społecznych na Wydziale Nauk Społecznych w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego. Głównym przedmiotem jego badań i zainteresowań naukowych są zagadnienia z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej oraz kryminologii (zwłaszcza determinanty przestępczości oraz współczesne koncepcje kryminologiczne). Analizy naukowe badacza są osadzone w socjologii kultury oraz socjologii rodziny i odnoszą się głównie do transformacji życia rodzinnego oraz postaw rodzicielskich. Najważniejsze osiągnięcia naukowe badacza to autorstwo czterech książek: *Family Life and Crime. Contemporary Research and Essays* (z M. Noszczyk-Bernasiewicz, Katowice 2017); *Yuppie oraz squatter. Globalne style życia w lokalnych środowiskach wychowawczych* (Katowice 2013); *Interakcjonizm symboliczny*

the author successfully revives Erikson's concept of the generative parent, providing a space for contemporary reflection on the multifaceted nature of „life-giving” parenting.

Keywords: genius, upbringing, home environment, significant others, generativity.

Olga Tokarczuk, rozpoczynając przemowę noblowską, nawiązała do fotografii swojej matki jeszcze przed narodzin pisarki. Zdjęcie to stało się dla noblistki katalizatorem refleksji nad własnym jestestwem. Jak wspomniała wówczas pisarka: „moja mama, dała mi coś, co kiedyś nazywano duszą, a więc wyposażyla w najlepszego na świecie czulego narratora”¹. Dalej, posługując się metaforą „efektu motyla”, dotknęła także sedna rozumienia pracy twórczej oraz naukowej człowieka w kontekście zmiennej i nieuchwytniej rzeczywistości. Warto więc w tym miejscu przytoczyć tę wypowiedź:

Wysiłki naukowców, próbujących lepiej rozumieć naszą rzeczywistość, ukazują ją jako wzajemnie spójną i gęsto powiązaną sieć wpływów. To już nie tylko słynny „efekt motyla”, który jak wiemy polega na tym, że minimalne zmiany w warunkach początkowych jakiegoś procesu, mogą dać w przyszłości kolosalne i nieobliczalne rezultaty, ale nieskończona ilość motyli i ich skrzydeł, ciągle w ruchu. Potężna fala życia, która wędruje poprzez czas².

Słowa te brzmią wyjątkowo sugestywnie w kontekście publikacji *Wychować geniusza*³ Macieja Bernasiewicza⁴, która jest przedmiotem recenzyjnych rozważań w niniejszym artykule. Metafora „efektu motyla” okazała się w tym miejscu niezwykle barwnym odniesieniem

do wartości i znaczenia uwarunkowań rodzinnych dla rozwoju talentu, czy wręcz geniuszu osób, których życiorysy stały się podstawą pracy badacza.

Inspiracji do podjęcia refleksji naukowej nad omówieniem roli rodziców w przebiegu życia wybitnych postaci kultury i nauki polskiej, a tym samym motywacji do powstania publikacji *Wychować geniusza* można wskazać kilka. Bernasiewicz przedstawia drogę osobistego dojrzewania, odnosząc się do swej fascynacji życiorysami prominentnych postaci kultury i nauki oraz lektury takich znaczących dla niego opracowań, jak *Intelektualiści* Paula Johnsona⁵ czy *Wytrąceni z milczenia* Magdaleny Grochowskiej⁶. Zwraca też uwagę na osobistą potrzebę uczenia się z biografii innych, na nieustanną konieczność rewidowania własnych dokonań i dokonywanie bilansów życiowych, gdyż biografie innych osób stają się znaczącym punktem odniesienia dla naszych osobistych dokonań. Wielu biografów podkreśla właśnie ten motyw podejmowania badań, przypominając, że namysł nad sensem cudzego życia pozwala na refleksję nad możliwościami i wymiarami własnej egzystencji. Znaczące w tym miejscu stają się słowa Williama McKinley Runyana:

Niewiele jest rzeczy bardziej fascynujących czy kształcących, niż poznawanie doświadczeń innych świadomych istot w ich ziemskiej wędrówce. Relacje z ich życia mogą nas głęboko poruszać, pomagają nam wyobrażać sobie, co oznaczało życie w odmiennych warunkach społecznych i historycznych [...], a być może dostarczają nam też pewnego układu odniesienia do przewartościowania naszych własnych doświadczeń, powodzenia i możliwości egzystencji⁷.

Postawiony przez Bernasiewicza główny cel podjętych badań to ciągłe „penetrowania roli rodziców

w teorii i praktyce resocjalizacyjnej (Kraków 2011); *Młodzież i popkultura. Dyskursy światopoglądowe, recepcja i opór* (Katowice 2009; przedmowa Z. Melosik, recenzja B. Śliwerski) oraz ponad 70 artykułów z pedagogiki społecznej, pedagogiki resocjalizacyjnej, kryminologii i socjologii kultury; jest współredaktorem dwóch książek: *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość* (Kraków 2010) oraz *Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce* (Katowice 2018, patronat honorowy Ministra Sprawiedliwości). Maciej Bernasiewicz znacząco angażuje się we współtworzenie polskiej sieci badawczej dotyczącej „rodziców w edukacji” (Polish Network About Parents in Education), stanowiącej krajową gałąź sieci europejskiej – ERNAPE-PL (European Research Network About Parents in Education – ERNAPE).

- 5 P. Johnson, *Intelektualiści*, tł. Andrzej Piber, Poznań 1988.
- 6 M. Grochowska, *Wytrąceni z milczenia*, Wołowiec 2005, 2013.
- 7 W. McKinley Runyan, *Historie życia a psychobiografia. Badania teorii i metody*, tł. J. Kasprzewski, Warszawa 1992, s. 9.

w przebiegu życia wybitnych postaci kultury i nauki polskiej” (s. 15) ze świadomością znaczenia innych czynników przyczyniających się do objawienia się pełnowymiarowego geniuszu. Cel ten badacz realizuje konsekwentnie, podejmując narrację o matce, ojcu i członkach dalszej rodziny oraz ich trudnym do przecenienia znaczeniu dla rozwoju karier postaci genialnych. Co więcej, realizuje również podjęte zadanie w sposób autorski, wprowadzając kategorię rodziców funkcjonujących w roli pedagoga. Tutaj inspirujące dla uczzonego stały się słowa Tadeusza Sławka, który pisał, że „pedagog prowadzi, towarzyszy, ale wstrzymuje się od nauczania” (s. 16). Jak zaznacza Bernasiewicz:

Rodzice wybitnych postaci z kart prezentowanej publikacji, pomimo tego iż nierzadko oprócz pełnienia funkcji rodzicielskiej byli jednocześnie zawodowymi nauczycielami, przynależeli przede wszystkim do drogi, którą podążali wraz ze swoimi dziećmi – późniejszymi geniuszami. Ich czujna obecność, format osobowości, jakość bycia i kreowanego otoczenia intelektualnego – to właściwe podglebie rozwoju talentu ich dzieci i właściwy temat tej książki. Przedkładane opracowanie jest o ludziach, którzy odprowadzają swoje dzieci ku dorosłości; jest narracją o najpierwszych opiekunach i ich znaczeniu w biografiach wybitnych postaci kultury i nauki polskiej (s. 16).

Autor na łamach swego dzieła podejmuje też próbę opracowania modelu rodzica facylitującego, kreującego optymalne warunki rozwój geniuszu swojego dziecka z uwzględnieniem aktualizacji tego konstruktu teoretycznego w odniesieniu do potrzeb zmieniającego się świata. Tutaj wprowadził ponadto autorskie kategorie porządkujące prezentowane treści, stosując podział osób objętych

badaniami na tych posiadających rodziców posągowych bądź przeciętnych.

Struktura publikacji *Wychować geniusza* jest spójna, logiczna i dająca poczucie, że autor nie tylko od początku do końca wie konsekwentnie podjętą myśl, ale i panuje nad ogromem materiału biograficznego. Swoje opracowanie podzielił na trzy zasadnicze części, wzbogacając treść o wprowadzenie oraz zakończenie. dopełnieniem publikacji jest aneks, w którym został zamieszczony wykaz osób badanych z określeniem wskaźnika wybitności. Ten wskaźnik badacz określił, opierając się na dwóch źródłach, w których wykazano nagrody lub dowody międzynarodowego uznania i splendoru wybitnych Polaków. Wykorzystane zostały więc życiorysy opublikowane w Wikipedii, następnie zweryfikowane i uzupełnione o informacje zamieszczone w monografiach biograficznych, stanowiących materiał badawczy prezentowanej publikacji. Bernasiewicz w swoich badaniach skoncentrował się na znaczeniu (funkcji) domu rodzinnego i dojrzewaniu talentu polskich noblistów (Czesław Miłosz, Władysław Reymont, Henryk Sienkiewicz, Maria Skłodowska-Curie, Wisława Szymborska) oraz innych wybitnych reprezentantów kultury i nauki polskiej (Zygmunt Bauman, Fryderyk Chopin, Joseph Conrad-Korzeniowski, Tadeusz Kantor, Ryszard Kapuściński, Krzysztof Kieślowski, Wojciech Kilar, Leszek Kołakowski, Janusz Korczak, Stanisław Lem, Ignacy Łukasiewicz, Bronisław Malinowski, Ignacy Jan Paderewski, Józef Tischner, Karol Wojtyła).

Kolejność prezentowania poszczególnych życiorysów wybitnych postaci w podrozdziałach, a w zasadzie rodzicielskiej aktywności w zakresie ich kreowania, ma charakter alfabetyczny, ponieważ badani reprezentują bardzo zróżnicowaną wewnątrznie grupę osób. Jedynym wspólnym kryterium doboru próby badawczej był geniusz osoby potwierdzony wspomnianym wskaźnikiem uznania mię-

dzynarodowego. Dobór próby zastosowany przez badacza nazwać można techniką wyboru przypadków kluczowych lub decydujących, gdyż dotyczy przypadków, w których badane cechy ujawniają się w sposób wyjątkowo wyrazisty i przejrzysty. W tym miejscu nie sposób jednak nie zwrócić uwagi na to, że spośród wymienionych dwudziestu osób wybitnych znalazły swe miejsce zaledwie dwie kobiety. Wyjaśnienie takiego stanu rzeczy można z pewnością domniemywać⁸, natomiast pewien niedosyt pozostawia niepodniesienie tego wątku przez samego autora.

I tak w części pierwszej omawianej tu publikacji zostały podjęte rozważania związane z uwarunkowaniami, a nawet determinantami znaczącymi dla rozwoju geniuszu, w których Bernasiewicz koncentruje się przede wszystkim nad zakresem pojęciowym i rozumieniem kategorii kluczowych dla prezentowanej publikacji. Analizy teoretyczne zogniskowane zostały wokół pojęć: wybitność, twórczość, geniusz. Rozważania prowadzone w tej części mają charakter wielowymiarowy oraz interdyscyplinarny, prowadząc konsekwentnie do analizy ludzkiej wybitności w kontekście parametru uznanego przez badacza jako kluczowego, czyli analizy środowiska rodzinnego. Punktem odniesienia dla owych analiz jest ukazanie biegunowo różnych typów rodziców, a co za tym idzie – skrajnie odmiennych postaw wychowawczych. Zapoznajemy się więc tutaj z koncepcją dobrego wychowania oraz kategorią rodzica spinegliwego, nazywanego generatywnym, przynależnego do kompleksu czynników uznawanych za stymulatory rozwoju kreatywności dziecięcej, oraz kontrastującym konstruktem rodzica trudnego, który utożsamiany jest ze złym wychowaniem, zwykle jest on toksyczny, stając się źródłem traumatycznych przeżyć i doświadczeń.

Część drugą prezentowanej publikacji, Bernasiewicz rozpoczyna od wnikliwego opracowania metodo-

8 M. Sulik, *Kobiety w nauce: podmiotowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania*, Katowice 2010; taż, *Interpretator, pielgrzym czy kapłan prawdy? O roli i dyspozycjach osób zajmujących się poznaniem naukowym. Próba ukazania sensów i znaczeń*, „Edukacja Dorosłych”, 81 (2019) nr 2, s. 49–61, DOI: 10.12775/ED.2019.015.

logicznych podstaw badań własnych. W tej części autor prezentuje ewolucję badań biograficznych w przestrzeni pedagogicznej, nawiązując w sposób szczególny do prac badawczych, które stanowiły dla niego swoiste rusztowanie, wręcz osnowę do prowadzonego dyskursu. Tutaj też dookreślił przedmiot, cel podjętych badań oraz bardzo przejrzystie sformułował główny problem badawczy. I tak przedmiotem swoich analiz badawczych uczynił:

[...] bardziej kontekst domu rodzinnego i rodziców w doświadczeniach badanych wybitnych postaci kultury i nauki polskiej oraz raportujących o tej relacji biografów niż konkretne procesy wychowawcze, którym postacie te podlegały (s. 121).

W pracy nie narzucił gotowej siatki pojęć wychowawczych (styl wychowania, pochodzenie społeczne, struktura rodziny czy kapitał kulturowy) na analizowany materiał biograficzny, lecz pochylił się i nadał przede wszystkim znaczenie wątkom, które dotyczyły relacji wybitnych twórców z ich rodzicami, oraz informacjom na temat samych rodziców, szczególnie w aspekcie zawodowym, społecznym czy wymiarze ogólnie rozumianego człowieczeństwa.

Z kolei celem podjętych badań – jak podkreślił – było:

[...] dokonanie autorskiego wkładu do teorii optymalnych sposobów sprawowania opieki i władzy rodzicielskiej, które tworzą korzystne warunki dla rozwoju wysokiego potencjału kulturowego, wyjątkowego sprawstwa czy nawet geniuszu (mistrzostwo w dziedzinie kultury i nauki) u osób, które doświadczyły określonego rodzaju pieczy rodzicielskiej (s. 108).

Jeszcze w innym miejscu – Bernasiewicz już jako pedagog – doprecyzowuje te ustalenia metodologiczne, dodając:

[...] celem prezentowanych badań było wygenerowanie w toku wielokrotnego studium przypadku i na podstawie syntezy przekrojowej – typów (wzorców) rodziców obecnych w biografiach postaci wybitnych. Typy te udało się wyróżnić i nadać im autorskie etykiety, a następnie w oparciu o te etykiety ustrukturyzować część badawczą pracy (s. 129).

Tak sformułowane przedmiot i cel badań stały się podstawą ustanowienia głównego problemu badawczego skoncentrowanego na tym:

[...] jak wywiązywali się ze swoich ról rodzicielskich (czy szerzej rodzinnych) oraz kim byli opiekunowie badanych wybitnych postaci kultury i nauki polskiej? (s. 128).

Badania podjęte na potrzeby przedstawionego tu opracowania wpisują się więc w nurt badań biograficznych:

W zależności zatem od tego, z jakiego punktu widzenia patrzymy – horyzontu analizy materiału badawczego czy procedury analizy – obraną w niniejszych badaniach metodę można nazwać odpowiednio metodą biograficzną, metodą wielokrotnego studium przypadku lub metodą ciągłego porównywania (s. 110).

Bernasiewicz zrezygnował z badań terenowych i korzystając z rezultatów pracy innych badaczy, sięgnął

po gotowe biografie naukowe, poświęcone wybitnym postaciom kultury i nauki polskiej. Zastosował strategię metodologiczną, wykorzystywaną m.in. w antropologii gabinetowej, która przeciwstawia się badaniom terenowym. Zaletą takiego podejścia badawczego jest w głównej mierze możliwość przeanalizowania aż dwudziestu biografii pod kątem problemów interesujących badacza. Trzeba mieć bowiem świadomość, że wnikliwe przeanalizowanie każdej z wykorzystanych przez autora biografii trwało kilka, kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat. Podjęcie przez jednego uczonego wysiłku przestudiowania życiorysów aż dwudziestu postaci na podstawie samodzielnie zebranych materiałów źródłowych jest przedsięwzięciem wyjątkowo czasochłonnym i trudnym do wykonania.

Te niezwykle precyzyjne i wyczerpujące ustalenia metodologiczne nie tylko są dowodem wyjątkowo wysokich kompetencji i świadomości badawczej, ale również wprowadzają czytelnika do części empirycznej pracy, w której badacz skoncentrował się w szczególności na przedstawieniu człowieka jako istoty niepełnej:

[...] która wymaga pracy innych oraz swojej własnej, dzięki czemu staje się tym kim jest. [...] Właśnie w tym rozdziale ukazano ów proces pielęgnowania talentu przez rodziców na podstawie wyimków z monografii biograficznych, które podano autorskiej interpretacji (s. 21).

Bernasiewicz w tej części:

[...] sportretował kontekst rodzinny w życiu dwudziestu wybitnych Polek i Polaków – w kolejności alfabetycznej i z podziałem na dwie wyróżnione podczas badań kategorie rodzica (posągowy oraz przeciętny) (s. 130).

Charakteryzując rodziców posągowych, uwzględnił w pierwszej kolejności ich wysoką pozycję społeczną i prestiż, nobilitujący charakter pracy, ponadprzeciętne zasługi dla lokalnej społeczności, ale również autorytet i szacunek w percepcji badanej osoby wybitnej.

W tym miejscu uczony przedstawił dialektykę oddziaływań i relacji w biografiach: Josepha Conrada-Korzeniowskiego, Tadeusza Kantora, Krzysztofa Kiesłowskiego, Wojciecha Kilara, Leszka Kołakowskiego, Janusza Korczaka, Stanisława Lema, Bronisława Malinowskiego, Władysława Reymonta, Marii Skłodowskiej-Curie, Wisławy Szymborskiej, Józefa Tischnera oraz Karola Wojtyły.

Pisząc z kolei o rodzicach czy opiekunach postaci przeciętnego formatu, Bernasiewicz skoncentrował się przede wszystkim na osobach „pośredniego formatu”, a zatem takich, które nie mają wysokiej pozycji społecznej i znaczącego wkładu w rozwój lokalnej czy szerszej kultury materialnej i umysłowej. Ta przeciętność nie oznacza jednak bylejakości osobowościowej czy braku hartu ducha i przymiotów umysłu. Niemniej jednak estyma i temperatura uczuć, jakimi obdarzały ich dzieci, była nieco niższa niż w przypadku rodziców posągowych (s. 212). Badacz ten typ rodziców dostrzegł nade wszystko w biografiach: Zygmunta Baumana, Fryderyka Chopina, Ryszarda Kapuścińskiego, Ignacego Łukasiewicza, Czesława Miłosza, Ignacego Paderewskiego i Henryka Sienkiewicza.

W trzeciej części opracowania Bernasiewicz dokonał „właściwej syntezy odkrytych regularności i powtórzeń”, podejmując się przy tym wykonać szkic do portretu rodzica generatywnego.

Studiując przedkładane dzieło, uwagę zwraca sposób prowadzonych rozważań, który jest jakby dwutorowy – moim zdaniem wyjątkowo inspirujący. Czytając tekst *Wychować geniusza*, chłonie się z jednej strony fakty merytorycznie znaczące oraz prowadzone przez

uczonego analizy problemowe dotyczące postaci wybitnych, a z drugiej – ma się poczucie „oprowadzania” czytelnika przez autora poprzez barwny ogród odniesień, odwołań i metafor, które są intelektualnym spotkaniem, skłaniającym do stawiania coraz to nowych pytań związanych z wielowymiarowym znaczeniem środowiska rodzinnego dla rozwoju geniuszu. Bernasiewicz chętnie dzieli się swoimi przemyśleniami, które znajdują swoje miejsce nie tylko w części merytorycznej pracy, ale też w licznych komentarzach, które – umieszczone w przypisach – stają się tropami niezwykle ożywiającymi i pobudzającymi do refleksji. Wyjątkowo znaczącym walorem prezentowanej publikacji, o którym nie sposób nie wspomnieć, jest jej metaanalityczny charakter, a co za tym idzie nadanie opracowanym już biografiom „drugiego życia” jako źródła zgłębiania człowieczeństwa, źródła stanowiącego horyzont refleksji nad uniwersaliami – doświadczeniami życiowymi wspólnymi wszystkim ludziom (życia rodzinnego i jego znaczenia dla przyszłych losów jednostki, miłości, pracy czy zmagañ).

Kolejną znaczącą wartością prezentowanej publikacji jest w moim przekonaniu wyjątkowa wrażliwość autora na słowo, co można zauważyć m.in. w licznych metaforach, do których się odwołuje. Jest to szczególnie cenne, biorąc pod uwagę fakt, że w ostatnim czasie dostrzegamy emancypację metafor w obszarze nauk społecznych, a jak zaznacza Elżbieta Czykwin, dyskurs dotyczący metafory jest niezwykle ważny dla badaczy relacji społecznych, gdyż „umożliwia [...] zajęcie bardziej podmiotowej, świadomej, wrażliwej, kreatywnej postawy”⁹. Bernasiewicz jako pedagog wykazuje w swej publikacji szczególnego rodzaju wrażliwość na słowo, którą można dostrzec dzięki wyjątkowo sprawnemu operowaniu metaforami, niebędącymi tutaj li tylko ozdobnikiem mowy, lecz służącymi do poznawania rzeczy nieznanych, ujawniania nowych

9 E. Czykwin, *Metafory w naukach społecznych. Zasadość aplikacyjna*, Warszawa 2021, s. 7.

ich aspektów¹⁰. Wydaje się to wyjątkowo cenne w kontekście podejmowanego tematu. Metafory to niezwykle plastyczne formy wyrazu, wrażliwe i sugestywne. Oto poniżej kilka przykładów odniesień metaforycznych, którymi posługuje się badacz, bezpośrednio nawiązujących do roli i znaczenia środowiska rodzinnego w życiu osób wybitnie nieprzeciętnych.

1. *Inkubator dojrzewania twórczej pasji i wysiłku* – czyli dom rodzinny. Inkubator to urządzenie w formie oprzyrządowanego medycznie łóżeczka, stosowane do pielęgnacji noworodków, zwłaszcza wcześniaków, które mają trudności z utrzymaniem prawidłowej temperatury ciała. W inkubatorze jest utrzymywany stabilny mikroklimat oraz monitorowa temperatura ciała dziecka. Bernasiewicz, odnosząc się do tej metafory, pisze:

Samo posiadanie talentu to zbyt mało, aby wrodzone zdolności, które są zapowiedzią, a nie gwarancją pomyślnej przyszłości, mogły się zmaterializować w piękny życiorys. [...] Ekspresja talentu domaga się zachęty, do której udzielania naturalnie są predysponowani rodzice” (s. 6).

2. *Katalizator postaw twórczych, tzn. dom rodzinny* (s. 61).

3. Rodzice – *odźwiernymi* – dla treści transmitowanych z kultury do dziecięcych umysłów (metafora zapożyczona od Antoniny Kłoskowskiej) – szczególnie ważnymi dla uczonych, ponieważ to właśnie oni są tymi, którzy otwierają wrota dostępu do treści kulturowych pochodzących z pozostałych układów socjalizacyjnych, np. wówczas gdy wyjaśnia:

To właśnie rodzice, a pozostali członkowie rodziny, byli odźwiernymi dla ważnych treści, które pod-

¹⁰ G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tł. T. Krzeszowski, Warszawa 2020.

jeli bohaterowie tej publikacji i które wynieśli na poziom mistrzowskiego opracowania (s. 12).

4. Rodzice – *pierwszymi pasami transmisyjnymi* – dla wartości i znaczeń kulturowych.

5. Rodzice – *akuszerami geniuszu swoich dzieci* – tę metaforę badacz tłumaczy następująco:

Tak jak poród może odbyć się naturalnie, czyli bez wsparcia położnej i lekarza ginekologa, tak eksplozja genialności może przydarzyć się bez sprzyjających warunków domu rodzinnego. Jednak tak jak odpowiednia asysta pielęgniarki i sterylne warunki sali porodowej minimalizują ryzyko wystąpienia różnorakich powikłań u noworodka i jego matki, tak rodzic generatywny i określone warunki społeczno-kulturowe środowiska wychowawczego ograniczają niebezpieczeństwo zmarnowania naturalnych zdolności (s. 297).

6. Rodzice (wybitnych postaci z kart prezentowanej publikacji) – to *właściwe podglebie* rozwoju talentu ich dzieci i właściwy temat tej książki (s. 16).

Bernasiewicz nośność oraz plastyczność metafor wykorzystuje na łamach swego opracowania również w wielu innych miejscach. Między innymi podczas ustaleń definicyjnych odnoszących się do samego geniuszu, gdy przywołuje właśnie niezwykle sugestywną metaforę, pozwalającą na odróżnienie talentu od umysłu genialnego, autorstwa Cesarego Lombroso:

Wyobraźnia talentu odtwarza rzeczy znane, wyobraźnia geniuszu – rzeczy nowe. Pierwsza odkrywa i powtarza, druga wynajduje i stwarza. Talent to strzelec trafiający w cel, który z trudnością możemy osiągnąć, geniusz zaś – w cel, którego nie możemy nawet dojrzeć (s. 7).

Szczególnym walorem publikacji jest, moim zdaniem, przyjęta przez badacza postawa pokory oraz krytycyzm, uzewnętrzniony w refleksjach przepełnionych świadomością własnych ograniczeń. Rozważania autora-pedagoga emanują postawą uznania i szacunku wobec innych badaczy czy też zebranego materiału biograficznego, co jest nie tylko dowodem dojrzałości badawczej, ale i otwartości na kolejne pytania ze świadomością, że odpowiedź nigdy nie będzie pełna i ostateczna. Bernasiewicz pisze:

Mam dług wdzięczności wobec biografów, którzy wyręczyli mnie w procesie gromadzenia materiałów o wartości biograficznej dotyczącej przedmiotu moich badań. Nie realizowałem wywiadów, nie zbierałem zdjęć, nie czytałem autobiografii, listów czy pamiętników, na podstawie których biografowie dokonywali opisu swoich bohaterów. Skrupulatnie jednak studiowałem powstałe monografie biograficzne (w zdecydowanej większości więcej niż jedną poświęconą danej postaci) od początku do ich końca poszukując wszelkich fragmentów odnoszących się do relacji wybitnej postaci z jej rodzicami i krewnymi (s. 119).

Postawa pokory badawczej autora przejawia się również w jego gotowości do podjęcia dialogu w kwestiach dyskusyjnych, np. podczas ustaleń terminologicznych związanych z przedmiotem jego badań, kiedy pod wpływem konstruktywnej dyskusji z innymi badaczami, zdecydował się zrezygnować z określenia „najwybitniejsze” postaci kultury i nauki polskiej na rzecz terminu „wybitne” – jako mniej ocennego i bardziej sprawiedliwego w stosunku do twórców, którzy nie znaleźli się na łamach książki, a których osiągnięcia nie ustępują bohaterom opisanym w publikacji (s. 19).

Podsumowując podjęte rozważania, warto zaznaczyć, że publikacja *Wychować geniusza* jest dziełem wyjątkowym oraz oryginalnym, wpisującym się w nurt polskiej literatury biograficzno-pedagogicznej, i koncentruje się na analizie wpływu środowiska rodzinnego na rozwój talentu, osobowości i osiągnięć jednostek wybitnych. W polskiej refleksji pedagogicznej podobne podejście prezentują m.in. tacy badacze, jak Władysław Szulakiewicz, Elżbieta Dubas czy Ryszard Skrzyniarz, którzy niezwykle wyraziście i inspirująco akcentują w swych pracach tematykę rodziny jako kapitału kulturowego i edukacyjnego¹¹.

W tym miejscu należy ponownie nawiązać do metafory „efektu motyla”. Podjęte bowiem przez uczonego rozważania zdają się nie tylko ukazywać misterium ludzkich losów w kontekście znaczenia wpływów rodzicielskich i środowiska domowego, które niczym siła huraganu mają moc dokonania rewolucyjnych zmian w biografii dorastającego pokolenia, ale także ujawniają, jak dzieło samo w sobie staje się katalizatorem świadomości, a jego przestudiowanie ma moc edukacyjną, inspirując czytelnika do pogłębienia świadomości i uważności rodzicielskiej. Co więcej, uważam, że dzieło Macieja Bernasiewicza przyczynia się do metaforycznego wyzwolenia głównej idei andragogiki, której zadaniem jest skłanianie człowieka dorosłego do konscientyzacji (budzenia) i pogłębiania samoświadomości w myśl słów Magdaleny Milewskiej:

A jakie mogą być marzenia humanisty? Nie odkryliśmy niezmiennych praw historii – gdyby tak było, nie zaskakiwałaby ona nas za każdym zakrętem. Socjologia nie pomogła nam zbudować idealnego społeczeństwa – i biada nam, gdy ktoś się za to zabiera. Filozofia nie rozwiązała zagadek naszego bytu – od tysiącleci stawiamy sobie te same pytania. Ale chyba na tym polega istota humanistyki: na stawianiu pytań. Na zamyślaniu

11 Warto w tym miejscu wspomnieć o takich publikacjach, jak W. Szulakiewicz, *Rodzina w życiu wybitnych uczonych. Przykład Kazimierza Twardowskiego (1866–1938)*, „Wychowanie w Rodzinie”, 5 (2012) nr 1, s. 179–191, DOI: 10.23734/wwr20121.179.191; *Biografie rodzinne i uczenie się*, red. E. Dubas, A. Wąsiński, A. Słowik, seria: „Biografia i badania biografii”, t. 8, Łódź 2021; E. Krzewska, R. Skrzyniarz, „Zaraziłem się bakcylem Indonezji”. Od marzeń do domu: Miejsce w biografii misjonarza o. Józefa Gliniki, „Biografistyka Pedagogiczna”, 7 (2022) nr 2, 349–367, DOI: 10.36578/BP.2022.07.48.

się nad światem i nami samymi. Ze świadomością, że odpowiedź nigdy nie będzie pełna i ostateczna¹².

Streszczenie: Maciej Bernasiewicz w swojej pracy podkreśla przede wszystkim rolę i miejsce „znaczących innych” zarówno w kształtowaniu tożsamości, jak i w „dziedziczeniu” pasji, nadziei, uczuć czy resentymentów osób uznanych za wybitne. Autor wskazuje na rolę i znaczenie klimatu środowiska rodzinnego, które uznaje za wyjątkowo ważne, a może i priorytetowe, determinujące rozwój talentu i geniuszu. To książka o ludziach, którzy – jak pisze – potrafili wielokrotnie pomnożyć powierzony im talent, ale jest to i opracowanie odnoszące się do osób, bez których owe talenty nie wybrzmiałyby tak znacząco. Badacz przestudiował biogramy 20 Polek i Polaków, osób nieprzeciętnie utalentowanych, których dokonania zostały uznane za wybitne, i wskazał biograficzne uwarunkowania ich rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem roli rodziców i znaczących osób bliskich. W swej publikacji z powodzeniem ożywia Eriksonowską kategorię rodzica generatywnego, tworząc przestrzeń do współczesnej refleksji dotyczącej „życioudajnego” na wielu płaszczyznach rodzicielstwa.

Słowa kluczowe: geniusz, wychowanie, środowisko rodzinne, znaczący inni, generatywność.

Bibliografia

- Bernasiewicz M., *Wychować geniusza. Rodzice w biografiiach wybitnych twórców kultury i nauki polskiej*, Katowice 2024.
- Biografie rodzinne i uczenie się*, red. E. Dubas, A. Wąsiński, A. Słowik, seria: „Biografia i badania biografii”, t. 8, Łódź 2021.
- Czykwin E., *Metafory w naukach społecznych. Zasadność aplikacyjna*, Warszawa 2021.
- Grochowska M., *Wytrąceni z milczenia*, Wołowiec 2013.
- Krzewska E., Skrzyniarz R., „Zaraziłem się bakcylem Indonezji”. *Od marzeń do domu. Miejsce w biografii misjonarza o. Józefa Glinki*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 7 (2022) nr 2, s. 349–367, DOI: 10.36578/BP.2022.07.48.

12 M. Milewska, *Drużyna magicznej kuli*, rozm. E. Wilk, „Polityka” 2002, nr 42, s. 15.

- Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 2011.
- McKinley Runyan W., *Historie życia a psychobiografia. Badania teorii i metody*, tł. J. Kasprzewski, Warszawa 1992.
- Johnson P., *Intelektualiści*, tł. A. Piber, Poznań 1988.
- Olga Tokarczuk – *Przemowa noblowska*, The Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2018/tokarczuk/104870-lecture-polish/>, dostęp: 08.05.2026.
- Milewska M., *Drużyna magicznej kuli*, rozm. E. Wilk, „Polityka” 2002, nr 42, s. 15.
- Sulik M., *Kobiety w nauce: podmiotowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania*, Katowice 2010.
- Sulik M., *Interpretator, pielgrzym czy kapłan prawdy? O roli i dyspozycjach osób zajmujących się poznaniem naukowym. Próba ukazania sensów i znaczeń*, „Edukacja Dorosłych”, 81 (2019) nr 2, s. 49–61, DOI: 10.12775/ED.2019.015.
- Szulakiewicz W., *Rodzina w życiu wybitnych uczonych. Przykład Kazimierza Twardowskiego (1866–1938)*, „Wycho-
wanie w Rodzinie”, 5 (2012) nr 1, s. 179–191, DOI: 10.23734/
wwr20121.179.191.